

DICRANUM TAURICUM SAPEHIN BIJ OISTERWIJK

met opmerkingen over het
genus *Orthodicranum* Loeske.

door S.R. Gradstein ¹⁾

*

Summary:

A new locality of *Dicranum tauricum* Sapehin was discovered by the author in the province of Noord-Brabant near Oisterwijk, where it grows on the base of a birch in *Querco-Betuletum* vegetation. Up till now this species, known from 5 localities in Belgium, was found only twice in the Netherlands. In both countries *Dicranum tauricum* has not been gathered before 1943.

The author gives a brief outline of the nomenclatural history of the species and discusses its taxonomy. The taxonomical viewpoint of Culmann and Brotherus, who include *Dicranum tauricum* in the genus *Orthodicranum*, should not be followed. The genus *Orthodicranum*, as characterised i.a. by its crisped leaves, is only weakly defined. The genus is recommended by the author to be maintained for practical reasons as a segregate-genus of *Dicranum* until its taxonomical value will be cleared up by a monographer.

Op oudejaarsdag 1967 vond ik nabij Hoeve "De Kampina" bij Oisterwijk (N. Br.) langs een boslaan een mossoort die mij op het eerste gezicht aan een "stijve" *Dicranella* deed denken. De plantjes groeiden in dichte lage polletjes op de ruwe stambasis van een berk (*Betula verrucosa*) in gezelschap van *Dicranum scoparium*, waarvan ze zich door hun heldergroene glans onderscheidden. Bij nadere determinatie bleek het *Dicranum tauricum* te zijn. Deze soort is gemakkelijk herkenbaar aan het stijve blad, de sterk fragiele bladtoppen en aan de stereidenloze nerfdoorsnede. De laatste twee kenmerken vinden we binnen het genus ook bij *D. fragilifolium*. Deze soort onderscheidt zich van *D. tauricum* echter door een bredere nerf en kortere bladcellen (Nyholm 1954).

¹⁾ Instituut voor Systematische Plantkunde, Utrecht.

Geografie en oecologie

Dicranum tauricum was tot op heden twee maal in Nederland gevonden (Agsteribbe et al. 1954, p. 128), n.l. bij Renkum (Gld.), in schorsspleten van een eik (Leg. Margadant en Nannenga-Bremekamp, 1950) en bij Heelsum (Gld.), in een beukenbos op stomp en op de grond (Nannenga-Bremekamp, 1953). Het optimum van het areaal van deze zeldzame boreale soort ligt in montaan midden en oost Europa en in Canada en het N. deel van de Verenigde Staten. In het laagland van W. Europa en in Engeland is de soort zeer zeldzaam.

Terwijl uit N. Duitsland nog geen vondsten bekend zijn (vide Podpora 1954, Koppe 1964) worden voor België 5 vindplaatsen opgegeven (Demaret et Castagne 1961): twee in de Belgische Kempen, één nabij Brussel en (slechts) één in de Ardennen. Het is opmerkelijk dat deze vondsten in België alle dateren van na 1943. Dat betekent dus dat *Dicranum tauricum* zowel in Nederland als in België pas sinds de laatste 25 jaar gevonden wordt. Dit zou kunnen wijzen op een recente areaaluitbreiding van deze soort, een verschijnsel dat we in Nederland momenteel menen waar te nemen aan *Dicranum fuscescens* (Touw 1964) en *Campylopus introflexus* en *C. polytrichoides* (Barkman 1968). Het aantal vondsten van *Dicranum tauricum* is echter nog te gering om zo'n hypothese te rechtvaardigen.

De vondst bij Oisterwijk wordt geïllustreerd door de volgende opname:

Datum: 31-12-1967

Standplaats: ruwe, gespleten schors van *Betula verrucosa*
stambasis langs een bospad in vochtig,
Molinia-rijk *Quercus*-Betuletum.

Inclin.: 30-60°

Expos.: NW-N

Oppervl.: 10 x 20 cm²

Bed. Moslaag: 60 %

<i>Cladonia digitata</i>	3
<i>Dicranum tauricum</i>	2
<i>Tetraphis pellucida</i>	2
<i>Dicranum scoparium</i>	1
<i>Leucobryum glaucum</i>	() vrn. op de grond.

Volgens Barkman (in Landwehr 1966) komt *Dicranum tauricum* in Nederland op dezelfde standplaats voor als *Dicranum fuscescens*, n.l. op de voet van bomen met zure, voedselarme schors en op rotte zure boomstronken. Ter aanvulling zou ik

willen opmerken dat *D. tauricum* in Nederland ook wel terrestrisch groeit (vindplaats bij Heelsum), terwijl *D. fuscescens* soms voorkomt op de bovenzijde van horizontale takken van eiken.

Nomenclatuur en Taxonomie

De soort werd in 1806 voor het eerst door Schleicher beschreven als *Dicranum strictum*. In 1804 introduceerde Smith in zijn *Flora Britannica* (part III) echter deze naam reeds als een nieuwe combinatie van *Bryum strictum* Dicks. 1801 (= *Ceratodon purpureus* (Hedw.) Brid.) De veelgebruikte naam *Dicranum strictum* Schleicher is dus volgens de nomenclatuurregels een later en derhalve onwettig homonym. In de *Index Muscorum* II (v/d Wijk et al. 1962) is deze naam vervangen door het wettige synoniem *Dicranum tauricum* Sapehin 1911.

De systematische plaats van *Dicranum tauricum* is omstreden. Deze hangt samen met de omgrenzing van het genus *Dicranum*. In ruime zin verstaat men hieronder een groep van niet-gespecialiseerde, tweehuisige soorten met grootcellige, vaak meerlagige bruine bladvleugels tot aan de relatief smalle nerf, een 1 cellaag dikke lamina en tot halverwege gespleten peristoomtanden. Voor twee soorten, nl. *D. montanum* Hedw. en *D. flagellare* Hedw. stelde Loeske (1910) het segregaatgenus *Orthodicranum* op, gekenmerkt door kleinere, 1 cellaag dikke blad-vleugels die de nerfbasis niet bereiken, niet poreuse cellen en een erect, cilindrisch kapsel. Brotherus rekende op voorstel van Culmann (1920) hiertoe ook de soort *Dicranum strictum* Schleicher '1). (en nog 3 buiten-europese soorten). Deze opvatting wordt gedeeld door o.m. Nyholm (1954) en verscheidene oosteuropese bryologen.

Nu gaf Loeske zelf toe dat het genus *Orthodicranum* zwak gefundeerd is: "diese neue Gattung *Orthodicranum* ist vielleicht nur provisorisch" (1910, p. 85). Juist in *Dicranum tauricum* vinden we de overgang in bladtype van *Orthodicranum* naar *Dicranum*. In het herbarium te Utrecht zag ik materiaal van *D. tauricum* met zwak-poreuse bladcellen (basaal) en deels tweelagige bladvleugels die tot bijna aan de nerfbasis reiken (waarnemingen die ik bij Nyholm bevestigd vind!). Een erect kapsel komt bij meerdere soorten binnen het genus *Dicranum* voor.

Wanneer men *Dicranum tauricum* niet opneemt in *Orthodicranum* kan men dit segregaatgenus karakteriseren door de in droge toestand gekrulde, ingerolde bladeren (= *Dicrana crispifolia* Moenk. 1928). Een monograaf zal moeten uitmaken of dit kenmerk voldoende is om *Orthodicranum* van *Dicranum* af te splitsen. Gezien de grote omvang van het genus *Dicranum* lijkt het voorlopig uit praktisch oogpunt zinvol om *Orthodicranum* als een

klein segregaatgenus, met als enige Europese soorten *O. montanum* en *O. flagellare*, te handhaven. Men volg dus de interpretatie van Margadant in de mossentabel!

1) De correcte naam luidt in dat geval Orthodicranum strictum Broth.

Ref:

- Agsteribbe, E. et al., 1954, Acquisitions to the Moss and Liverwort Flora of the Netherlands. Acta Bot. Neerl. 3: 124-147.
- Barkman, J.J. & A. Mabelis, 1968, Notes on the taxonomy, geography and ecology of the piliferous *Campylopus* species in the Netherlands and N.W. Germany. Coll. Bot. Barcinone VII(1):
- Brotherus, V.F., 1923, Die Laubmoose Fennoskandias. / 69-91
Helsingfors.
- Culmann, P., 1920, Notes sur les Dicranacées... Bull. Soc. Bot. Franc. 67: 198-207.
- Demaret, E. & E. Castagne, 1961, Flore Générale de Belgique (Musci), II (2).
- Koppe, F., 1964, Die Moose des Niedersächsischen Tieflandes. Abh. naturw. Ver. Bremen 36: 237-424.
- Landwehr, J., 1966, Atlas van de Nederlandse Bladmossen. Ed. K.N.N.V.
- Loeske, J., 1910, Studien zur vergleichende Morphologie und phylogenetische Systematik der Laubmoose. Berlin 1910.
- Nyholm, E., 1954, Moss Flora of Fennoskandia II (Musci). Lund.
- Podpora, J., 1954, Conspectus Muscorum Europaeorum. Praag.
- Touw, A., 1964, *Dicranum fuscescens* in Nederland. Buxbaumia 18 (3/4): 70-72.

*